

Om Jaakko Henrikinpoika Jakob Henriksson Hästesko

s. 85,94,95,120-122, 128, 130, 192, 226, 227

- rikligt med hänvisningar till källor genom hela boken

s.85....

1. Eräkausi

1.1. Vanha Saarijärvi eränautinnan kohteena

1.2. Hämmäläisten erämaat Suur-Saarijärvellä eräkauden päättyessä

....Kun Saarijärven ympäristön erämaita ei ole edes mainittu erämaaluetteloissa, lienee otaksuttavissa, että tämän seudun erämaaomistajat vanhastaan olivat aatelisia, joiden omistuksia ei yleensä luetteloitu. Varhainen aatelistomistus myös selittäisi, miksi Jaakko Henrikinpoika Hästesko ei enää 1560- luvun alussa saanut haltuunsa Saarijärven kirkonkylän ja Hämmilän erämaita, vaikka hänen eräomistuksensa muuten ulottuivat yhtenäisenä ketjuna Kangashäkistä Karstulaan

s.94och 95

1.3. Eränkävinnistä asutuksen alkuun

1.3.2 Aatelisto erämaiden valtaajana

.....Hämmäläiset eräomistajat olivat 1550- luvulla vaikeassa asemassa , kun kruunu ja savolaiset veivät heiltä erämaita. Tässä tilanteessa monet olivat valmiita luopumaan Pohjan omistuksistaan, jos vain saivat vähäisenkin rahallisen korvauksen. Talonpoikien hätään tuli pelastajaksi Jaakko Henrikinpoika , joka ryhtyi hankkimaan erämaita nimiinsä tehdäkseen ne verovapaiksi rälssimaiksi. Saarijärveläisiä erämaita Jaakko Henrikinpoika osti vuoden 1562 tammikuussa hankkien niille käräjiltä lainvoiman. Erämaiden kiinnitysasiakirjat ovat säilyneet Kiimasjärven, Lumpelon, Kouvolan Pyhäjärven, Mahlun, Kalmarin, Kimingin, Pääjärven ja Kookillin erämaista. Näistä ja eräistä käräjäpöytäkirjoista ilmeni, että erämaan kauppahinnat vaihtelivat. Kouvolan Pyhäjärven Rapolan erämaan , joka sisälsi kolme miehenosaa metsää ja yhden kalavettä, Jaakko Henrikinpoika sai 30 markalla, mutta Anajalan osuus oli peräti 15 markkaa, vaikka eräosaan kuului ainoastaan yksi miehenosa metsää ja kalavettä. Mellolan Heikki Kassarille Jaakko Henrikinpoika sai maksaa kahden miehenosan Palvasalmen erämaasta Summasjärvellä 30 mk, kun sitävastoin kirkkoherra Paavali myi Mahlun ja Kalmarin laajat eräsiijat vain 50 markasta, Kukon Kiminginneljän miehenosan erämaa oli 28 markan arvoinen, josta yhden miehenosan osuus 12 markkaa. Miehenosan suuruisen Pääjärven erämaan hinta oli 16 markkaa ja kahden miehenosan suuruisen Kookillin 30 markkaa.

Jaakko Henrikinpoika onnistui jo kesällä 1562 saamaan kuningas Erik XIV:ltä läänityskirjeen , jolla kuningas lupasi 'ikuisiksi ajoiksi' verovapauden Jaakko Henrikinpojan Saarijärveltä ostamiin erämaihin. Erämaiden verotusarvo oli puolitoista koukkua. Läänityskirjeessä luetteloitiin erämaat ja ne olivat Kouvolan Pyhäjärvi, Sumpajärvi, Lumperoinen, Mahlunmaa, Kalmari, Sammalinen, Kardanka ja Pääjärvi. Läänityskirjeessä ei mainittu Kiimasjärven, Saviniemen eikä Niiniveden erämaita, vaikka näidenkin asuttajat sittenkin esiintyivät Jaakko Henrikinpojan lampuoteina. Mahdollisesti Jaakko Henrikinpoika ei ollut vielä saanut ostetuksi kyseisiä erämaita, joista hänellä oli kiistaa Hauhon Hyvikkälän herran Erik Spåren kanssa. Erästä käräjäpöytäkirjaotteesta vuodelta 1564 nimittäin ilmeni, että Jaakko Henrikinpoika oli jonkin aikaa sitten todistetusti ostanut Kiimasjärven erämaan, josta häntä oli Erik Spåre koettanut estää. Spåren mielestä kyseessä oli rajariita, sillä Jaakko Henrikinpoika olisi tahtonut rajan alimpaan saareen ja Erik ylempänä olevaan. Käräjillä Erk Spåre taipui sovintoon, mutta ehkä tämän kiistan seurausta oli, että Jaakko Henrikinpojan omistukset tulivat ulottumaan hauholaiseen Niiniveden erämaahan saakka, vaikka näitä seutuja Erik Spåre koetti saada itselleen.

Eräkaudella ja etenkin sen loppuaikana aateliston haltuun oli joutunut suurin osa Saarijärveä....

II.. Asutus ja väestön kehitys

II. 3. Aateliston omistukset ja läänityslaitos

Vanhan rälssin tilat

...aatelirto pyrki saamaan haltuunsa erämaita ja hankkimaan niille rälssioikeudet. Tällä ymmärrettiin, että aatelisto sai kyseisen alueen omistusoikeuden ja sille lisäksi verovapauden sekä oikeuden kantaa alueelle asettuneelta uudisasukkaalta veroa... tälle vapaamiesluokalle annettiin kruunulle tekemistään palveluksista läänityksiä, joilta läänityksen haltia sai kantaa verot. Yksityisen talonpojan kannalta tämä merkitsi, ettei hän maksanut kruunulle muita kuin korkeintaan ylimääräisiä veroja, kun varsinaisen maaveron kanto oli aatelinen. Keskiajalla ja vielä uuden ajan alussa läänitykset annettiin määräajaksi, jolloin hallitsija saattoi ne perua periaatteessa milloin tahansa, mutta Juhana III 1568-1592, ajoista lähtien ryhdyttiin jakamaan perinnöllisiä läänityksiä eli pieniä allodiaalilahjoituksia...oikeastaan maan lain vastaisia.

Talonpojkien joutuminen aateliston lampuodeiksi vähensi luonnollisesti kruunun verotuloja. Kruunu koettikin hillitä maanhankintaa. ...

s.120-122

Eniten läänityksiä Suur-Saarijärvellä oli 1560- luvun alussa Jaakko Henrikinpoika Hästeskollla..Tällöin hänellä oli 19 lampuotitaloa,....

s.121 bild av Sjunby med texten' Siuntion pitäjän Sjunbyn kartanoon maksoivat useimmat Saarijärveläiset talot veronsa 1500-1600- luvulla. Kuvassa kartanon rakennukset 1800-luvun lopulla. Valok. Kansallismuseo.'

Jaakko Henrikinpojan kuoleman jälkeen Sjunbyn kartano ja sen mukana saarijärveläiset lampuotitalot jäivät hänen leskelleen Kristiina Heikintytär Hornille, joka ' edesmenneen Jaakko Henrikinpojan uskollisuuden takia ' sai v. 1567 kuningas Erikiltä läänityskirjeen Saarijärven lampuotialueisiin. Kristiina Heikintytär meni uudelleen naimisiin Klaus Åkenpoika Tottin kanssa, joka oli kunnostautunut monissa sodissa. Näin Jaakko Henrikinpojan läänitykset siirtyivät Tottien suvulle. Klaus Åkenpoika , joka omisti Sjunbyn lisäksi Kirkniemen kartanon Lohjalla ja joka 1576 toimi Suomen käskynhaltijana, joutui lopulta Juhana III: n epäsuosioon menettäen virkansa ja läänityksensä. Henrik Klaunpoika peri isänsä omaisuuden , mutta hänelle kävi samoin kuin isälleen. Kaarle- herttuan ja kuningas Sigismundin välisessä valtataistelussa Henrik Klaunpoika oli viimeksi mainitun puolella ja Kaarlen päästyä voitolle v. 1599 pakeni Puolaan. Luonnollisesti Henrik Tott menett iläänityksensä, ja ainakin vuosina 166-1602 hänen lampuotinsa Saarijärvellä maksoivat veronsa kruunulle.

Tottien läänitysten peruuttaminen ei jäänyt pysyväksi, sillä jo 1600-luvunensimmäisenä vuosikymmenenä heidän entiset lampuotitalonsa ja niistä halkomalla syntyneet uudet tilat olivat jälleen Sjunbyn kartanon alaisina. Kartanon omisti Henrikin jälkeen hänen puolisonsa , kuningas Erik XIV:n ja Kaarina Maununtytären tytär Sigrid Vasa. Hänen nimiinsä Saarijärven Tottien läänitykset on oli kirjattu ainakin 1621. Läänitykset olivat pysyneet samoina lukuunottamatta Äänekosken Parantalan taloa, joka tällöin oli merkitty Jesper Matinpoika Kruusin läänitykseksi. Jesper Matinpojalla, joka omisti Harvialan kartanon, oli läänityksenä myös Laukaan Äänekosken Honkolan rälssitalo, ja molemmat talot periytyivät hänen suvussaan vuoteen 1683 saakka, jolloin ne vaihdettiin kruunulle.

Sigrid ja Henrik Tottin vanhin poika oli Åke Tott, valtaneuvos ja sotamarsalkka, joka on tullut kuuluisaksi 30-vuotisessa sodassa. Hän oli saanut perintönä laajan omaisuuden mm. Sjunbyn, Kirkniemen ja Liuksialan kartanot. Åke Tottin nimissä olivat Parantala lukuunottamattamuut Tottien läänitykset Saarijärvellä. Hänen kuoltuaan koko omaisuus joutui kreivi Klaus Tottille, joka oli luonteeltaan tuhmaava, minkä takia hän- vaikka olikin perinyt laajan omaisuuden- joutui myymään siitä suuren osan.

Tottien Saarijärven läänitykset joutuivat suvulta pois.

s.127

bild av Läänitykset Vanhan Saarijärven alueella noin vuonna 1580. Sjunbyn läänitykset en stor del av kartan.

s.128

om kronans inspektioner och adelns missbruk

s.130

....Vaikka lampuotti aatelin edessä saattoi joskus tuntea olansa turvattomaksi, oli aatelismiehen pidettävä huolta siitä, että lampuodit olivat tyytyväisiä. Näin erityisesti silloin, kun lahjoitus tai läänitys oli jollain tavoin vaakalaudalla. Niinpä Jaakko Henrikinpoika kirjeessään Klaus Kristerinpoika Hornille 1563 ilmoitti uhranneensa paljon kustannuksia aikaisemmin kruunulle kuuluneidenverottomien eräpalstojen kuntoon saattamisessa ja päässeensä niin pitkälle, että hän sai niistä talouteensa tarvittavan kalan. Tietysti Jaakko Henrikinpojalla oli omakin lehmä ojassa, sillä hän pyysi Klaus Kristerinpoikaa vaikuttamaan, että hänen erämaakauppansa hämäläisten talonpoikien kanssa hyväksyttäisiin ja hän saisi näin oikeudet Saarijärvellä sijaitseviin alueisiinsa, mikä sittenkin toteutui.

Kruunuun nähden lampuodit saattoivat olla paremmassa asemassa kuin konsanaan muut talonpojat. Niinpä vakinaisia veroja lampuodit maksoivat vain nimeksi..... aatelinen isäntä oli sitäpaitsi mahtava suojelija kruunua vastaan....

IV Saarijärveläiset yhteiskunnan jäsenenä

2. Oikeudenhoito ja käytäntö

Käräjät tuomioistuimina

s.192

...Tärkeä henkilö käräjillä oli kihlakunnantuomari, jolle kuului tuomiovallan käyttö. Ensimmäisillä Rautalammin käräjillä 1558 oli tuomarina Jöns Brun. Muista 1500- luvun Sääksmäen kihlakunnantuomareista, jotka olivat ratkaisemassa myös saarijärveläisten rikkeitä ja riitoja, mainittakoon useimmille saarijärveläisille lampuodeille ainakin nimeltä tunnettu Jaakko Henrikinpoika Hästesko 'tuomarina 1563-67', sekä hänen läänitysoikeuksiensa myöhempi perijä Klaus Åkenpoika Tott 'tuomarina 1572-90', . Kihlakunnan tuomarin päätöksiä pidettiin suuressa arvossa. Tämä näkyi mm siinä, että jos käräjillä käsiteltiin jotain aikaisempaa kihlakunnan oikeuden päätöstä, mainittiin tavallisesti, kuka tuomion oli antanut. Mahdollisesti toimenpiteellä haluttiin korostaa aikaisemman päätöksen oikeellisuutta ja aitoutta.

Kihlakunnan tuomarit olivat aatelisia, jotka tavallisesti toimivat virkansa ohella muissa valtakunnan tärkeissä tehtävissä. Tästä oli seurauksena, että viranhoito usein jäi sijaisille. Varsinkin 1600- luvulla lainlukijat eli kihlakunnantuomarin sijaiset istuivat käräjiä melkein säännöllisesti. ...Vuosisadan lopulla tilanne parani, kun tuomarin virat annettiin hovioikeuden asessorille.

V Kirkko ja seurakunta

2. Kirkot ja pappilat

.... Mutta kansan kertomusten lisäksi olettamusta Saarijärvelle 1500- luvulla perustetusta kirkosta tukee myös muuan asiakirja. Viipurin tuomiokapitulin kuninkaalliselle majesteetille 1693 lähettämän kirjeen liitteenä nimittäin sanottiin, että Jaakko Henrikinpoika Hästesko ei ole vain omistanut koko Saarijärven seurakuntaa, vaan myös rakentanut kirkon maalleen, minkä takia hänen seuraajillaan on aina ollut patronaattioikeus siellä. Kirjeen mukaan Saarijärven ensimmäisen kirkon olisi siten rakentanut Jaakko Henrikinpoika, ja tämän perusteella rakentamisajankohdaksi määräytyisi 1560- luvun alkupuoli. Kun mainittu tuomiokapitulin kirje on päivätty vain vajaata 130 vuotta Jaakko Henrikinpojan kuoleman jälkeen, on lähteen todistusarvoa pidettävä suurena, etenkin kun se selittää, miksi Saarijärvi oli Pohjois- Hämeen seurakunnista ainoa, jossa aatelisilla oli patronaattioikeus eli oikeus asettaa seurakunnan papit. Yleensä patronaattioikeus myönnettiin, jos aatelinen oli osallistunut kirkon rakentamiseen tai lahjoittanut sille maan.

Jaakko Henrikinpojan mahdolliseen kirkonrakentamishankkeeseen oli myös löydettävissä hyvin

ymmärrettävä syynsä: hänen oli pyrittävä osoittamaan , miten paljon hän oli Saarijärven hyväksi uhrannut voidakseen kuninkaalta saada läänityskirjeen hämäläisiltä talonpojilta ja Akaan kirkkoherralta laittomasti ostamiinsa erämaihin. Jaakko- herra kirjoittikin Klaus Kristerinpoika Hornille 1563, että hän oli uhrannut paljon kustannuksia kruunulle kuuluneiden erämaiden saattamiseksi kuntoon. Näihin kustannuksiin saattoi kuulua myös erämaille asuttuneiden lampuotien sielunhoidosta huolehtiminen.

Kansantarinoiden ja olettamusten perusteella on pääteltävissä, että Saarijärvellä on saattanut olla 'kirkko' jo 1560- luvulla, vaikka sen ajan lähteistä tämä ei käykään ilmi . Vaatimaton ja ehkä hyvinkin yksinkertaisesti kyhätty puinen rakennus ei kuitenkaan saavuttanut virallisen seurakuntakirkon asemaa, vaan ränsistyi pian , minkä vuoksi Laukaan seurakuntaa perustettaessa 1590- luvulla jo tarvittiin uutta kirkkoa....

Kansantarinoista tuntuisi näinollen uskottavimmalta se, että kirkko aluksi sijaitsi Palvasalmella, minkä jälkeen se siirrettiin Laukaaseen. Mikäli Jaakko Henrikinpoka todella rakensi Saarijärven ensimmäisen kirkon, sopi Palvasalmi kirkon paikaksi parhaiten myös siitä syystä, että se sijaitsi keskellä hänen läänityksiään ja lisäksi kahden muun aatelisherran - Henrik Tasaiesn ja Maunu Torsteninpojan – läänitysten välittömässä läheisyydessä.

...